

כתוב] "ישולם"? שאילו היה כתוב "ישולם" אכן היה משמעו "בעל כרחו", כי משמע שאין הוא המשלם, אלא בית הדין יורדין לנכסיו ומשלמים לניזוק בעל כרחו של המזיק. (13) אבל הרי לא נאמר כך, אלא "ישולם" כתיב, וזה משמע שהוא המשלם, וגם מדעתו (14) משמע, ואין ראייה מלשון הפסוק. (15)

אלא, אמר אביו: יש לתרץ את הסתירה כדמר, בדרך שביאר רבה את הברייתא דלהלן:

דתניא בברייתא: הרי שהיו לו בתים (16) שדות וכרמים השווים מאתיים זוז, ואינו מוצא קונה למוכרן לו, והוא זקוק לכסף למחירתו. ומי שיש לו מאתיים זוז, אינו נחשב עני, ואסור לו ליטול ממעשר עני. אך אם יש לו פחות ממאתיים זוז, אפילו זוז אחד פחות, יכול הוא ליטול בבת אחת ממעשר עני אפילו אלף זוז. (17) והברייתא מדברת במקרה שיש לו

בפסוק "ישיב", שלמדנו ממנו בברייתא שמשלם אף עם סובין, מדובר כמשלם המזיק מדעתו, כשלא הטריחו המזיק לניזוק לדון עמו ולצעוק עליו בבית דין. ואילו כאן ב"מיטב שדהו", שאמרה התורה, מדובר כאשר משלם המזיק בעל כרחו, שסירב לשלם מדעתו, אלא הטריחו לניזוק לתובעו בבית דין. (10) ובאופן כזה אמרה התורה שעליו לשלם דוקא ממיטב שדהו. (11)

והגמרא מביאה הוכחה לתירוץ:

אמר עולא בריה דרב עילאי: דיקא נמי, מה שתירצנו, ש"מיטב שדהו" נאמר רק כשמסרב לשלם מדעתו, מדויק גם מלשון הפסוק, דכתיב "מיטב שדהו ישלם", שמשמעו, ישלם בעל כרחו, (12)

אמר ליה אביו: אין זה הוכחה, כי מי כתיב [האם

עוד כתב השיטמ"ק בשם הרא"ש: דיקא נמי, דכתיב ישלם. וקשה לי, גבי "ישיב" נמי כתיב "ישלם", "בעל הבור ישלם כסף לבעליו". ותירץ לי רבינו מאיר, דקרא הכי מירדשי: "בעל הבור ישלם מיטב", כדילפינן "שלם ישלם" מכל מקום, משן ורגל, וזאת, אם בעל כרחו משלם. אבל "כסף ישיב לבעליו", ואפילו סובין, אם מדעתו משלם.

13. רש"י. ומשמע שבעל כרחו הוא דוקא כשבית דין יורדים לנכסיו, אבל כשמשלם מעצמו לפי פסק בית דין הוי מדעתו. ולעיל משמע שאם הטריחו לבית דין הוי בעל כרחו. ראה לעיל הערה 10. ולכאורה תלוי בתירוץ של החידושי הרי"מ המובא לעיל הערה 11, כי אם זה ענין שאין בית דין נזקקין לתביעת מיטב כשלעצמה, הרי די בכך שבא לבית דין. אך אם זה מדין שיעבוד נכסיו בתורת ערבות, הרי זה דוקא כשירדו לנכסיו. וראה עוד בהערה 15.

14. כך נקט רש"י "משמע נמי מדעתו", וראה כן נמי בהערה הבאה. ואולם רבנו חננאל כתב: אדרבה, "ישלם" מדעתו משמע. וראה במהר"ם שי"ף.

15. בשיטה מקובצת הביא בשם הרא"ש: ואביו קאמר ד"ישלם" נמי, מדעתיה משמע. ד"ישלם" דכתיב גבי כפל, אף על גב דחייבוהו בי דינא, מכל מקום, כי שלם בתר הכי מדעתיה, שייך ביה לשון תשלומין. דהא גבי הגזל את חברו ונשבע לו, כי היכי דכתיב ביה לשון השבחה, הכי נמי כתיב ביה לשון תשלומין, דכתיב "ושלם אותו בראשו".

והמפרשים הקשו, למה לא הקשה אביו מיד על התירוץ שישלם מדעתו משמע.

16. אין הכוונה לבתים שדר בהם, כי אותם אין מביאים בחשבון לענין מעשר עני כמבואר במסכת פאה. תוס'.

17. כפי ששינו במשנה [פאה ח ח]: מי שיש לו מאתיים זוז לא

אבות לעיל בגזירה שווה. ועוד, אי סלקא דעתך שבבור אין דינו במיטב, אם כן בטלת כולה גזירה שוה דכ"ד נזיקין לגמרי, דאכתי לא ידעינן אי הך גזירה שוה ילפינן לה משן ורגל או מבור, ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש. פני יהושע.

10. רש"י. ובשיטה מקובצת כתב בשם הגליון: וקשה, והא כולי עלמא לא דינא גמירי ולמה ימהר לפרעו עד שיעמוד בדין. ולכך נראה "בעל כרחו", לאחר שחייבוהו בית דין עדיין לא רצה לפרוע עד שימשכנו שליח בית דין. וראה בהערה 13.

11. צריך ביאור הסברא לחלק בין מדעתו לבעל כרחו? וראה בחידושי הרי"מ שכתב, כי כאשר הוא משלם מעצמו בסובין, הרי כיון ששילם, הוא נתן בכך את כל השוויות, ואם רוצה לתובעו שיתן לו מיטב, הרי התביעה על מיטב דומה לתביעה של דבר שהוא פחות משווה פרוטה, שאין בית דין נזקקין לו לכתחילה, אם כי היא תביעה. ולכן, כשמשלם מדעתו, אין בית דין נזקקין לתביעת מיטב, אבל כשבא לבית דין, הם נזקקין גם לתביעת מיטב.

ולפי זה יוצא, לכאורה, שגם כאשר משלם מדעתו יש חיוב של מיטב, אלא שאי אפשר לתובעו בגלל שאין בית דין נזקקים לדון על תביעת מיטב כשלעצמה. ודוחה זאת החידושי הרי"מ, כי משמע שהמשלם מעצמו אין עליו חיוב של מיטב כלל.

ועוד מתרץ, שיש לחלק בין כשמשלם מעצמו, שהוא מצד שיעבוד הגוף, לכשמשלם על ידי בית דין היורדים לנכסיו, שזה מדין ערבות, ובוה נאמר מיטב. ראה שם [וראה לקמן הערה 13].

12. בדומה ל"ישלם" האמור לגבי כפל, ששם ברור הדבר שהוא בעל כרחו, שהרי אם זה מדעתו, הרי הוא מודה בקנס, ופטור. וגבי סובין כתיב "ישיב", שמשמע מדעתו, דומיא ד"והשיב את הגזילה", שמדובר שם במודה באשמתו, שמשלם חומש ואשם. כי אם הוא לא מודה, אז אף על גב שבאים עדים, הוא לא משלם אלא קרן. שיטה מקובצת בשם הרא"ש.

מאתיים זוז, והוא אינו עני. (18)

ואמר מר עלה, רבה אמר על כך ליישב: **לא צריכא**, מדובר בברייתא באופן **דביומי ניסן יקרא ארעתא**, ו**ביומי תשרי זל ארעתא**, מחיר הקרקעות [השדות] גבוה בתחילת עונת הקיץ [בימי ניסן], ונמוך בתחילת עונת החורף [בימי תשרי]. כי בימי הקיץ, לאחר הקציר, היו חורשים ומכינים את הקרקע לזריעה, ובתשרי היו זורעים. לפיכך ערך הקרקעות היה יורד לקראת החורף, כי כבר אין סיפק ביד הקונה לזרען בשנה זו.

והברייתא מדברת בימי תשרי, כשהמחירים יורדים, **דכולי עלמא נטרי עד ניסן**, ו**מוזבני**, דרך כל מוכרי קרקעות להמתין למכירתם עד לימי ניסן, ולמכור אז ביוקר.

ואולם **האי**, אדם זה, **הואיל ואיצטריכא ליה זוזי**, כיון שנוקק למעות, **זבין כדהשתא**, מוכר הוא את קרקעותיו עתה במחירם הנמוך, העכשוי. ולכן, אדם זה אינו בגדר עני רגיל, כיון שרכושו אכן יהיה שווה מאתיים זוז בימי ניסן. ואולם הוא גם אינו בגדר עשיר, כיון שעתה, בימי תשרי, אין רכושו שווה מאתיים זוז. לכן נותנים לו מעשר עני עד מחצה, כי **עד פלגא אורחיה למיזל**, דרך מחירי השדות לרדת בתשרי רק עד מחצית משווים בניסן [עד מאה זוז], **טפי לאו אורחיה למיזל**, יותר ממחצית אין דרך המחיר לרדת, לכן הוא אינו מקבל אלא עד מאה (19)

רכוש השווה מאתיים זוז, אבל במציאות הוא אינו מוצא קונה שיתן לו את הכסף עבור הרכוש, והדין הוא: **מאכילין אותו מעשר עני עד מחצה**. נותנים לו עד מאה זוז ממעשר עני, שהם מחצית ממאתיים זוז, וימכור את רכושו במחיר זול. וכיון שלעולם לא יזולו קרקעות ובתים ביותר ממחצית שוויים [שהם מאה זוז], הרי יהיה בידו מאתיים זוז.

והוי בה מר, שאל רבה: **היכי דמי**, כיצד מדובר בברייתא? **אי הוזל ארעתא דכולי עלמא**, אם מדובר שהוזל ערך הקרקעות [השדות] של כולם, **ודידיה נמי זל בהדיהו**, גם ערך קרקעותיו הוזלו כמו כולם, ועתה אינם שוות מאתיים זוז, למה אין נותנים לו אלא עד מחצה? והרי **אפילו טובא נמי ליספי ליה**, אפילו יותר ממאה יתנו לו, כדין עני, שנותנין לו אפילו שווה אלף זוז בבת אחת, **דהא זול דכולי עלמא נמי**, כי הרי הקרקעות כולן הוזלו ושוויים פחת, וכן שווי קרקעותיו פחת, ועתה הוא עני.

ואלא אם מדובר **דאוקיר ארעתא דכולי עלמא**, ערך הקרקע של כולם נשאר יקר כפי שהיה, ורק **דידיה**, איידי דעייל ונפיק אזוזי, **זל ארעיה**, רק הקרקע שלו הוזלה, כי היות שרואים האנשים שהוא נצרך לכסף [נכנס ויוצא כדי להשיג כסף] ודחוק הוא למכור את רכושו, הם אינם מוכנים לשלם אלא פחות משוויים, דהיינו, פחות ממאתיים זוז. ואם כן, **אפילו פורתא נמי לא ליספו ליה**, גם עד כדי מחצה לא ראוי לתת לו, כי קרקעותיו שוות באמת

ב-ז

יטול לקט, שכחה ופאה ומעשר עני. [דלאו עני הוא, ונמצא גוזל עניים]. היו לו מאתיים זוז חסר דינר, ונתנו לו שווה אלף זוז בבת אחת, הרי זה יטול.

18. **רש"י** ובתוס' כתבו "לפי שגרם לעצמו ופשע דלא הוי ליה למיעל ולמיפק אזוזי", אבל רש"י, שלא הזכיר מטעם דהוי פושע, משמע שלא סובר שהוא מטעם דהוי פושע. **שיעורי ר' שמואל**.

ואולם ראה במהרש"א ותפארת שמואל, שהתוס' מפרשים את הגמרא כרש"י, משמע שגם לרש"י הטעם הוא מטעם שפשע, וכפי שפירש בלשון השני לקמן. וכן **רבנו פרץ** הביא כן בשם **רש"י**: ואי דזול ארעתיה איידי דקעייל ונפיק, אם כן, **פושע הוא**. וראה שם שמקשה על רש"י, דאטו משום דקעייל ונפיק אזוזי מפני דחוקו הוי פושע בהכי, מה היה יכול לעשות? ומסיק לכן כפירושו השני של רש"י, ראה לקמן בהערה 20, ובשיעורי ר' שמואל.

19. בתוס' **רבנו פרץ** הקשה, כיון דהשתא מיהא אין קרקעותיו שוות רק מנה, אם כן השתא מיהא עני הוא, ואפילו אלף זוז

יטול לקט, שכחה ופאה ומעשר עני. [דלאו עני הוא, ונמצא גוזל עניים]. היו לו מאתיים זוז חסר דינר, ונתנו לו שווה אלף זוז בבת אחת, הרי זה יטול.

18. **רש"י** ובתוס' כתבו "לפי שגרם לעצמו ופשע דלא הוי ליה למיעל ולמיפק אזוזי", אבל רש"י, שלא הזכיר מטעם דהוי פושע, משמע שלא סובר שהוא מטעם דהוי פושע. **שיעורי ר' שמואל**.

ואולם ראה במהרש"א ותפארת שמואל, שהתוס' מפרשים את הגמרא כרש"י, משמע שגם לרש"י הטעם הוא מטעם שפשע, וכפי שפירש בלשון השני לקמן. וכן **רבנו פרץ** הביא כן בשם **רש"י**: ואי דזול ארעתיה איידי דקעייל ונפיק, אם כן, **פושע הוא**. וראה שם שמקשה על רש"י, דאטו משום דקעייל ונפיק אזוזי מפני דחוקו הוי פושע בהכי, מה היה יכול לעשות? ומסיק לכן כפירושו השני של רש"י, ראה לקמן בהערה 20, ובשיעורי ר' שמואל.

19. בתוס' **רבנו פרץ** הקשה, כיון דהשתא מיהא אין קרקעותיו שוות רק מנה, אם כן השתא מיהא עני הוא, ואפילו אלף זוז

(20), זוו.

ועתה חוזר אביי לבאר באופן כזה את הסתירה בפסוקים בדין תשלומי נזיקין:

והכא נמי גבי נזיקין, וכך גם גבי הסתירה בפסוקים, יש לפרש, שמדובר באופן שבימי ניסן המחיר גבוה, ובימי תשרי המחיר נמוך. ולכן, אם הזיקו בימי תשרי, ובא לגבות מקרקעות המזיק, **דיניה בעידית**, מקבל הוא מהקרקע העידית לפי המחיר הנמוך של עכשיו.

ואולם, **אי אמר ליה איהו** [הניזק למזיק]: **הב לי בינונית טפי פורתא**, תן לי מעט יותר מקרקע בינונית כפי שווי הנזק [כי הבינונית שווה פחות מן

העידית], **אמר ליה**, יכול המזיק לומר לניזק: **אי שקלת כדינך, שקול כדהשתא**. אם הנך נוטל כדינך, מקרקע העידית, יכול אתה ליטול לפי השווי הזול של עכשיו. **ואי לא**, ואם אינך נוטל כדינך מן העידית, אלא רצונך בקרקע בינונית, **שקיל כיוקרא דלקמיה**, טול בינונית לפי הערך הגבוה שיהיה לקרקע בימי ניסן! כי לפי ערך זה יקבל פחות ממה שיקבל לפי הערך הזול של עכשיו.

וכך מתיישבים הפסוקים; הכתוב "מיטב שדהו" מלמד שדינו ממיטב. ו"ישיב", בא לרבות אפילו טובין, ומלמדנו, שאם רצונו של הניזק ליטול קרקע זיבורית, ולא כדינו ממיטב, נוטל הוא לפי המחיר היקר (22) של ניסן. (23)

22. ועל כרחך מדברת התורה באופן שדרכה להתייקר אחר כך, כי אם לאו, פשוט הוא שאם הניזק רוצה לקבל טובין, נוטל הוא בעל כרחו של המזיק, כי אם בעידית יפה כוחו, כל שכן בבינונית. אלא בהכרח בא הפסוק ללמדנו שיקבל אמנם, אך כיוקרא דלקמיה. רש"י. ואולם לדעת הרא"ש אין הניזק נוטל בעל כרחו של מזיק ראה לקמן בהערה 27.

23. **הנחלת דוד** הקשה, לשם מה היה לאביי להביא את הברייתא, היה לו לתרץ כן בלי כל האריכות? וכבר היקשה כן **רבנו פרץ**, וכתב: ויש לומר, אי לאו ברייתא ומילתא דרבה, הוה אמינא דכהאי גונא לא מיקרי שווה כסף, כיון דהשתא, מיהא, זול ארעתיה, אף על גב דלקמן יקרא, הלכך לא מצי למימר ליה "שקול כיוקרא דלקמיה" גם כי בא לגבות מבינונית וזיבורית. אבל מתוך הברייתא דקתני עד מחצה, דכל מחצה שהן שווין בניסן, כדפירש רבה, גם בתשרי משערינן לפי דמי המכירה דבניסן, הלכך שמע מינה דשפיר מקרי שווה כסף יוקרא דניסן בתשרי. [וראה בנחלת דוד אם תירוץ זה הוא גם ללישנא בתרא של רש"י]

והאחרונים נתקשו, אם השווי נחשב כדהשתא, שיקח גם מבינונית כדהשתא. ואם נחשב כיוקרא דלקמיה, למה בעידית נוטל כדהשתא? וכתבו האחרונים כדברי רבנו פרץ, שאביי הביא את דברי רבה להוכיח שהשווי האמיתי הוא כיוקרא דלקמיה. וכתבו האחרונים להוכיח כן מפסחים [כט'] שהאוכל חמץ של הקדש בפסח מעל משום ש"גורם לממון" הוא, כי אחר הפסח יהיה זה שווה ממון להקדש. ומוכח, לכאורה, שיוקרא דלקמיה זה השווי. [וראה בקצוה"ח ובנתה"מ סימן ד"ש]

אלא שלפי זה קשה, למה בעידית נוטל כדהשתא ולא כיוקרא דלקמיה, וכן צריך ביאור בדברי אביי, כי ממה נפשך, אם אינו מחויב לתת לו, אם כן, ידרוש עבור זה סכום גדול, ואם מחויב לתת, למה יש לו זכות לדרוש כיוקרא דלקמיה.

ומפרשים החידושי הרי"ם וכן **בדברי יחזקאל** [סימן מו'] שבאמת השווי הוא כיוקרא דלקמיה. ולכן, סובר אביי שיכול לתת את הבינונית כיוקרא דלקמיה. ומה שנותן את העידית

והנה סברת השע"י והקה"י ניתנת להאמר בין אם נתייחס שהשווי האמיתי הוא כשווי דהשתא, ובין אם נאמר שהוא כיוקרא דלקמיה, ולכן לא הבאנו מה שכתב הקה"י ביחס לזה. וראה לקמן הערה 23.

20. א. פירשנו כפירוש הראשון **ברש"י**. ולפי זה, בעשיר שקרקעותיו שוות מאתיים זוז גם אחרי ההזלה, אין נותנים לו כלום. ובעני, שהזולו הקרקעות של כולם ולא מחמת יומי תשרי הרי הוא עני גמור ויכול ליטול גם אלף בבת אחת. ואם הזולו רק שלו מחמת דעייל ונפיק אזווי לא מקבל כלום, ואם מחמת יומי תשרי מקבל עד מחצה.

ורש"י פירש פירוש נוסף, דמיירי בעשיר שגם לפי הזול שוות קרקעותיו יותר ממאתיים זוז ואינו מוצא למוכרן אלא בזול, מאכילין אותו מעשר עני עד מחצה, כלומר עד שיתייקרו קרקעותיו ויוכל למוכרן בחצי דמיהן. והקשה רבה אם הזולו של כולם אפילו יכול למוכרן ביותר מחצי דמיהן גם יתנו לו עד שיוכל למוכרן בשווין. ואם רק שלו אפילו צריך למוכרן בפורתא ומפסיד הרבה נמי לא ליספו ליה כיון דפושע הוא. והעמידו ביומי ניסן ותשרי ועד חצי הדרך שיורד, לכן אם יכול למכור בחצי דמיהן אין מאכילין אותו דזה דרכו, ואם הזולו טפי מאכילין אותו כדי שלא יפסיד.

ולפי פירוש זה, עני שהזולו קרקעותיו, ואינן שווים מאתיים זוז, נותנים לו אפילו אלף זוז בבת אחת. פוסקים. ובתוס' הביאו את דברי הרי"ף המפרש נמי בעשיר אך גורס אחרת, וראה בביאורים על התוס'.

ב. כתבו **התוס'** שגם לענין מחירי בתים שייך יוקר וזול, שבעונה שרגילים האנשים לשכור בתים הוא זמן שמחירי הדירות יוקר, ובעונה שאין רגילים לשכור הוא זמן הזול. ראה שם.

ובאילת השחר העיר כיצד יתכן שבגלל יבול של שנה אחת או בגלל שכירות של שנה אחת יורד המחיר עד חצי, דנמצא אם כן שכל השווי של קרקע ובית הוא רק לשנתיים.

21. כגון שיש לניזק קרקע סמוכה לאותה בינונית של מזיק, ולכן מעדיף לקבלה. רש"י.

ועתה, לאחר שדחתה הגמרא את תירוצו של אביי, שניסה לדמות את דין תשלום הנוקים לדינו של רבה, ולתרץ בזה את הסתירה בין הפסוקים, מפסיקה הגמרא, לעת עתה, מלדון בסתירה לכאורה שבפסוקים, ומביאה דינים אחרים שאפשר לדמותם לדברי רבה. ורק לאחר מכן תמשיך הגמרא לדון וליישב את הסתירה לכאורה שבפסוקים.

אלא, אמר רב אחא בר יעקב, אי איכא לדמויי, לבעל חוב מדמינן ליה. אם ניתן לדמות לאופן כזה, ולומר שיגבה כיוקרא דלקמיה, אזי יש לדמותו לדין בעל חוב, כי בעל חוב דינו לגבות בבינונית, וכאשר הוא בא לגבות את חובו בימי תשרי מן

מתקיף לה רב אחא בר יעקב: אם כן, לדברך, הורעת כוחן של נזקין אצל בינונית וזיבורית, גרעת את כוחו⁽²⁴⁾ של הניזק בגביית בינונית וזיבורית. וזה אינו. דרחמנא אמר אפילו ממיטב, הרי הכתוב בא ליפות את כח הניזק, לומר שמקבל אפילו מן המיטב, וכל שכן שבידו לגבות מבינונית וזיבורית, ואילו את אמרת, מבינונית וזיבורית נמי⁽²⁵⁾ לא! לדברך, בבינונית וזיבורית גרע כוחו, ואינו גובה אלא כיוקרא דלקמיה.⁽²⁶⁾

אלא ודאי, אף בבינונית וזיבורית גובה כהשווי הזול של השתא.⁽²⁷⁾

לייב נקטו שדבר אשר מחירו משתנה בזמנים קבועים, כגון זה שבאופן קבוע יש תקופת יוקר ותקופת זול, נחשב שיש לו שתי שומות ושתייהן אמת. ולפי זה, גם ניחא למה יכול לשלם כיוקרא דלקמיה, כי זה שווי אמיתי. ואולם לענין עידיה, סבר אביי כיון שיש דין מיטב, אם כן הוא עיקר שיעבודו, לכן יכול הניזק לקחת בזה כדהשתא. אבל כשנוטל מבינונית, כיון שזה לא עיקר שיעבודו, יכול לתת לו כדלקמיה, כיון שהוא גם שווי אמיתי של הקרקע. ורב אחא בר יעקב נחלק, שהתורה באה לייפות כוחו בעידיה, ולא להוריד את השיעבוד מן הבינונית וזיבורית, וכיון שאף הם בעיקר השיעבוד, נוטל גם בהם כדהשתא.

והאחרונים האריכו בפלוגתת רש"י והרא"ש בבבא מציעא צט ב לגבי חביות ששוות כעת ד' זוז, וביום השוק הן שוות ה' זוז, כמה מתחייב השובר אותן כעת לשלם. וראה בקצוה"ח סימן ד"ש ובנתה"מ, וכל האחרונים הנ"ל, וכן בקהילות יעקב סימן ה' ועוד.

24. אף על גב שאביי מיישב כך את הפסוק, הכוונה היא, שאם התורה מייפה את כח הניזקים, לא מסתבר לומר שהתורה תגרע את כוחם בבינונית וזיבורית.

25. המילה "נמי" אין לה כאן משמעות. ואכן רש"י לא גורס לה.

26. התוס' לקמן [עמוד ב ד"ה לבעל] ביארו, כיון שחזינן שהתורה באה לייפות את כוחו, לא מסתבר לומר שירע כוחו לענין זיבורית ובינונית.

וראה לעיל הערה 23 בשם החזון איש, שטענת רב אחא בר יעקב היא, שגם כשהתורה אמרה שיגבה ממיטב לא הפחיתה בזאת את עיקר השיעבוד מן הבינונית וזיבורית, וראה שם גם כיצד מבארים החידושי הרי"מ והדברי יחזקאל את דברי רב אחא בר יעקב.

27. הבאנו לעיל הערה 22 את דברי רש"י שהניזק יכול לגבות בינונית או זיבורית בע"כ של המזיק, ולפי רב אחא בר יעקב

כהשתא, זה מסיבה אחרת, לפי שמבואר לקמן כי דין מיטב הוא משום "דליקפוץ עליה זביני", והיינו, שצריך ליתן לו דבר שיוכל הניזק למוכרו בקלות ולהמירו לכסף. ולכן, אם יתן לו כיוקרא דלקמיה, וצריך הניזק להמתין לזמן היוקר, אין זה נחשב כעת למיטב, אלא לזיבורית שאין עליה קופצים, ולכן צריך לשלם כדהשתא.

ואולם, כשנוטל הניזק מהבינונית בעל כרחו של המזיק, מבאר הדברי יחזקאל, שאף על פי שנוטל אותה בעל כרחו של מזיק [ויכול ליטול את הבינונית, בכל שכן מעידיה], מכל מקום, אין זה בגדר תשלום של "מיטב", ולכן נותן כפי יוקרא דלקמיה, שזהו שוויו.

ורב אחא בר יעקב בהמשך, מקשה על אביי, לפי שהוא בא לחלוק על אביי ולומר, כי זה שנוטל הניזק בינונית בעל כרחו של המזיק אין זה מתורת תשלומין בעלמא, אלא כל מה שנוטל הוא בתורת מיטב. וכיון שבתורת מיטב הוא נוטל בעל כרחו, הרי הוא נוטל כדהשתא, כי אחרת אין זה מיטב.

והחידושי הרי"ם ביאר סברת אביי בבינונית, כי מה שיוכל ליקח בינונית בעל כרחו של מזיק הוא בגלל שיוכל הניזק לטעון "לדידי שווה לי, ואצלי הוא מיטב" [וזה תלוי אם בעידיה יכול הניזק לבחור, וראה להלן בהערה 27]. וטענת "לדידי שווה לי" שייכת רק אם הוא גובה את הקרקע כדי להחזיקה לעצמו, ולא כאשר הוא נוטלה כדי למוכרה לאחרים, כי אם הוא רוצה למכור את הקרקע, לא שייך לומר שקרקע זו לדידי היא מיטב, שהרי לא קופצים עליה קונים לקנותה [ובדבר שאין דרכו, לא אמרינן לדידי שווה לי כמבואר בקידושין ח א], ולא יכול לתת לו בינונית כיוקרא דלקמיה, כי זה הוא השווי. אבל כשנוטל עידיה כדי שיהיו לו מעות על ידי שימכרה עכשיו כדי להשלים הזיקו, בזה בעינן שיתן לו כדהשתא, לפי שאינו יכול למכור העידיה ביותר בתשרי. ובזה מיושב לשון הפסוקים, כי "מיטב" הוא מדין תשלומין, שיוכל לקנות את מה שהוזק לו, וצריך עבור זה כסף, לכן נותן מיטב שקופצים עליו קונים. ואולם הפסוק "כסף ישיב לבעליו", היינו מה שבעליו חפץ להחזיק לעצמו, בא לרבות אפילו סובין, דהיינו זיבורית, כיון שרוצה בו. וראה עוד שם באורך.

ואולם החזון איש [סימן ח ס"ק יד] וכן בחידושי ר' אריה

המחיר היקר של ניסן. ואם כן, ימנעו המלווים מלהלוות ממחמת הסיבה הזו.⁽²⁹⁾ ולכן, ודאי הוא שהמלווה יקבל באופן כזה את הזיבורית לפי המחיר הזול של עכשיו.⁽³⁰⁾

אלא, אמר רב אחא בריה דרב איקא: אי איכא לדמווי, לכתובת אשה מדמינן לה. אם שייך לדמות לאופן כזה, ולומר שיגבה כיוקרא דלקמיה, אזי יש לדמותו לדין כתובת אשה [לדין אשה גרושה הגובה את חוב כתובתה מנכסי בעלה].

דהא כתובת אשה, דינה בזיבורית, גבייתה נעשית מהקרקע הפחותה. ואי אמרה ליה איהי [האשה לבעלה], כשבאה לגבות בימי תשרי: הב לי בינונית בציר פורתא, תן לי מן הקרקע הבינונית בהפחתה מועטת ממה שמגיע לי בזיבורית [כי הבינונית שווה יותר], אמר לה, יכול בעלה שגירשה לומר לה: אי שקלת כדינך, שקול כדהשתא, אם את גובה מן הזיבורית, תקבלי כדינך לפי השער הזול של עכשיו, ואי לא, אם אין רצונך לקבל כדינך אלא מן הבינונית, אזי שקלי כיוקרא דלקמיה, תקבלי לפי השער היקר של ניסן. וכיון שאין לה זכות לגבות

הלוה, **אי אמר ליה, אם אמר הבעל חוב ללוה: הב לי זיבורית טפי פורתא, תן לי מעט יותר מקרקע זיבורית שיש לך [כי הזיבורית שווה פחות מהבינונית], מצי אמר ליה, יכול הלוה לומר לו: אי שקלת כדינך, אם הינך נוטל כדינך, בבינונית, אזי שקול כדהשתא, טול לפי השווי העכשווי של הקרקעות. ואולם, אי לא, אם אינך נוטל כדינך מבינונית, אלא רצונך מן הזיבורית, אזי שקיל כיוקרא דלקמיה, טול לפי מחירי הקרקע היקרים שיהיו בניסן.⁽²⁸⁾**

מתקיף לה רב אחא בריה דרב איקא: הרי כל הטעם שתקנו חכמים שבעלי חובות יגבו מבינונית, הוא כדי שלא ימנעו מלהלוות, ואם כן, לפי דבריך, נעלת דלת בפני לווין! בכך הינך גורם שעדיין אנשים לא ירצו להלוות כספים, היות דאמר ליה המלוה ללוה: אילו הו לי זוזי, אילו המעות היו עתה בידי, ולא הלוויתים, הוה שקלי כדהשתא, הייתי קונה בהן עתה קרקע זיבורית בזול כפי המחיר העכשווי, ואולם השתא, דוזזי גבך, אשקול כיוקרא דלקמיה. עתה שמעותי בידך, אין לי אפשרות לקבל תמורתן קרקע זיבורית אלא לפי

גובה כדהשתא, וכך סוברים ראשונים רבים.

ואולם הרא"ש כתב, כשם שיכול המזיק לדחותו מעידית לעידית אחרת, כך יכול הוא לדחותו מן הבינונית אל העידית. וכאן מדובר כשאמר לו: אם תרצה ליטול בינונית כיוקרא דלקמיה, אתן לך. וכיון שגילה דעתו שאין חפץ לשויר קרקע זו לעצמו, צריך לתיתה לו כזולא דהשתא.

והים של שלמה נחלק, וסובר שגם בעידית לא יכול המזיק לדחותו מעידית לעידית אחרת. והאחרונים האריכו בביאור השיטות.

28. הקשו הראשונים, כיון שבעל חוב מהתורה דינו בזיבורית ורק מדרבנן נוטל בינונית, אם כן, מדוע לא יאמר הבעל חוב: אי אפשרי בתקנת חכמים! [כדלקמן ח ב] וממילא יהיה דינו כאילו לא נתקנה התקנה, דהיינו, בזיבורית, ולא יוכל הלוה לומר למלוה "טול כיוקרא דלקמיה. ומביא בשיטה מקובצת בשם הריב"א שאין אומרים אי אפשרי אלא להחזיק ממון, ולא להוציא ממון. ובשם הר"מ תירץ, דשייך לומר כן רק היכא שהתקנה לטובתו, וכאן, אף שתקנה זו היא לטובת הבעל חוב, שמקבל קרקע משובחת יותר, אבל עיקר התקנה היתה לטובת הלווין, שתמיד יוכלו ללוות. ותלמיד רבינו פרץ מבאר שזו היא קושיית הגמרא. ראה שם.

והאחרונים כתבו, שאין הכוונה שמן התורה דינו דוקא בזיבורית, אלא במה שיתן לו הלוה ואפילו זיבורית, וממילא לא שייך שיאמר שיעמידו על דין תורה. תומים סימן ק"ב סק"ג

29. בדרכי דוד מקשה, שתקנת חכמים שיגבה בבינונית היתה לטובת כלל בעלי חובות, ודי בזה שלא יהיה נעילת דלת, כי כלל בעל חוב מעדיפים בינונית, ומקרה זה לא שכיח. ראה שם.

30. ראה לעיל הערה 27 בשם הרא"ש, וכך כתב גם לגבי בעל חוב שרק כאשר גילה הלוה דעתו שרוצה לתת כיוקרא דלקמיה, אז כופהו המלוה לתת כזולא דהשתא. ויש ראשונים הסוברים שתמיד יכול לכפות.

ולפני הראשונים היתה גירסא: "ואי אמר ליה הב לי זיבורית טפי פורתא או עידית בציר פורתא".

והתוס' כתבו שלא גורסים "או עידית בציר פורתא", כי לפי זה לא מובן מה הקשה על זה "אם כן נעלת דלת", הרי אין דינו של בעל חוב לגבות כלל מעידית, וממילא אין כאן נעילת דלת.

ואולם הראב"ד מקיים הגירסא וכתב: "ויש לומר, דעל עידית נמי מקשי. וכי אמרינן בעל חוב דיניה בבינונית, דלא כייפינן ליה למיתביה עידית, הכי נמי דבעי לאוקמיה קמיה. אבל היכא דלא בעי לאוקמי קמי כי הכא, דהא בעי למיתב ליה כיוקרא, כי הא ודאי מצי למימר ליה: אי הו לי זוזי שקילנא כי השתא וכו', והווי נעילת דלת". וראה עוד בהערה הבאה.

מבינונית יכול הוא לומר כן.⁽³¹⁾

ועתה הגמרא חוזרת לדון בסתירה, לכאורה, שבפסוקים לגבי תשלום נזיקין:

אמנם מצאנו מה להמות לאופן שאמר רבה, **מכל מקום, קשיא**. שהרי הסתירה בין הפסוקים אם עליו לשלם דוקא ממיטב שדהו או אף מסובין, עדיין אינה מיושבת.

אמר רבה: כל דיהיב ליה, ממיטב ליתיב ליה. תשלומי הנזיקין יכול להיות בכל דבר, ואף מן הסובין, וזה למדנו מהפסוק "ישיב". אלא, שמכל מין שנותן הלוה כתשלום, עליו לתת לו מן המיטב שבמין זה. ולכן, אם משלם מן הסובין, עליו לתת מן הסובין המעולין. וזה נלמד מהפסוק "מיטב".

אך מקשה הגמרא על התירוץ: **והא "מיטב שדהו" כתיב!** אם כדברין, היתה התורה כותבת רק "מיטב", והרי לא כתבה התורה כן, אלא "מיטב שדהו", ומשמע שהמיטב נאמר רק על שדהו, שעליו לשלם מקרקע העידית.

ולכן מתרצת הגמרא תירוץ אחר: **אלא, כי אתא [כשבאו] רב פפא ורב הונא בריה דרב יהושע מבי רב [מישיבתו של רב] פרשוה, כך פירשו את הפסוקים: תשלום הנזיקין יכול להיות אף מן הסובין, כי כל מילי, מיטב הוא! כל המטלטלין נחשבים בכלל תשלום מיטב, כי יתרון ה"מיטב" הוא בכך**

שקל להופכו לממון,⁽³²⁾ ואת המטלטלין קל להופכם לממון, כיון דאי לא מזדבן הכא, מזדבן במתא אחריתי, גם אם אין להם ביקוש במקום זה, יש להם ביקוש במקום אחר. לפיכך כתבה תורה "ישיב", שיכול לשלם ממה שרוצה אף מן הסובין, **לבר מארעתא, דליתיב ליה ממיטב**, חוץ ממי שמשלם בקרקע, שבזה עליו לתת לו דוקא את הקרקע המעולה, **כי היכי דלקפוץ עלה זביני**, כדי שקל יהיה למוכרה ולהופכה לממון, כי רק לקרקע טובה יש ביקוש של קונים.

לכן כתבה התורה לענין התשלום ב"שדהו", שישלם דוקא מן ה"מיטב" ולא בקרקע פחותה, כי יש לה פחות ביקוש, ואינה כמטלטלין שיכול למוכרם גם במקום אחר.

ועתה הגמרא מסתפקת מהי אמת המידה של שדה מעולה, לקבוע אם היא מיטב או לאו:

בעא מיניה [שאל] רב שמואל בר אבא מאקרוניא מרבי אבא: כשהן שמיין, כשבאים לגבות את התשלום מהקרקע, כיצד נאמוד את הקרקע אם היא עידית או זיבורית, האם בשלו הן שמיין, האם אמת המידה היא קרקעותיו של המזיק, שהמעולה בין קרקעותיו נחשבת למיטב, וממנה עליו לשלם, גם אם יש לו שדה פחותה ממנה [שהיא זיבורית של שדותיו] אך היא שווה בחשיבותה כמו קרקע העידית של אנשי העולם.⁽³³⁾ או בשל עולם הן שמיין, או שמא המודד הוא לפי חשיבות הקרקעות בעולם,

העמיד בבעל חוב המבקש עידית שיכול לתת לו כיוקרא דלקמיה, וראה בשיעורי ר' שמואל מה שמבאר בדבריהם. והחזון איש סימן ג' סק"ג כתב שאם מגלה הלוה דעתו שאין לו הבדל ממה יגבה הבעל חוב, היות וכל נכסיו משועבדים חייב לתת כפי שביקש הבעל חוב, אלא שיכול לתת לפי יוקרא דלקמיה שזה עיקר השער, אבל בבינונית שיכול לכופו לתת עכשיו כי זה עיקר השיעבוד עליו לתת לפי שער של עכשיו ראה שם. וכך יש לפרש גם לגבי כתובת אשה.

32. עד עתה סברנו שיתרון המיטב הוא שיותר טוב להשתמשות, ואילו עתה מתבאר שמעלת המיטב שיש לו ביקוש וניתן להופכו לממון [והענין בממון הוא שעל ידו יכול לקנות שוב את מה שניזוק לו].

33. **ביום של שלמה** מבאר שהספק והצד לומר בשל עולם התעורר מאחר שהטעם הוא "כי היכא דליקפציה עליה זביני", ואם כן, כשהוא עידית של עולם, אין צריך המזיק ליתן מן עידי עידית שלו, שהרי היא עידית לעולם, ויקפצו עליה.

31. דברי הגמרא צריכים ביאור, כי אם הסיבה היא מחמת שלא מחוייב לתת לה, אם כן יכול לומר לה שנותן לה גם במחצית המחיר ופחות, ולא דוקא כיוקרא דלקמיה. והקשה כן בתוס' תלמיד ר"ת, וכתב: "ובעל כרחך, לאו דוקא כיוקרא דלקמיה, אלא משום דבכל כך שמעתתא נקט האי לישנא".

וכן כתב היש"ש בסימן יא, שמשמע לכאורה בגמרא שחייב לתת כיוקרא דלקמיה, אך זה אינו, "דבודאי מה שהוא יותר מדיניה בין כתובת אשה, בין בעל חוב, אינו מחוייב ליתן כלל אפילו כיוקרא דלקמיה, רק שרבותא בא לאשמעינן, אפילו שגילה בדעתו ליתן, מכל מקום, יכול לומר בעבור יוקרא אתן, ולא כזולא דהשתא". וראה בנחלת דוד.

ואולם בשיטה מקובצת מביא בשם רבינו מאיר, וכן בשם רבינו פרץ, שבעל חוב הרוצה לקבל מן העידית, לא יכול לכופו לתת לו כיוקרא דלקמיה, אבל באשה שמן הדין היה לה לגבות בבינונית כבעל חוב, ורק תקנת חכמים היא שתגבה זיבורית לכן אם רוצה בינונית יכולה לכופו לתת לה כיוקרא דלקמיה.

ובזה מיישבים הראשונים את קושית התוס' למה לא

ואמר ששמין לפי העידית של המזיק, ולכן באופן שהזיבורית דמויק היא כעידית דניזק אינו יכול לתת את הזיבורית, אלא צריך לתת מן העידית, כמשמעות הפסוק "מיטב שדהו ישלם", מאי, מה כוונתו?

האם כוונתו לומר שמיטב שדהו דאמר רחמנא, בא למעוטי אך ורק שלא הולכים אחר העידית דניזק, אבל לא הצריכה התורה לשלם מהעידית של המזיק, אלא אפשר לשלם גם בעידית דעלמא, ומה שאמר רבי ישמעאל שאי אפשר לשלם בקרקע שהיא עידית לניזק וזיבורית למזיק זה רק כאשר אין זה עידית דעלמא, אבל אם היא היתה עידית דעלמא, הוא כן יכול לשלם בה.⁽³⁵⁾

או דלמא, למעוטי דעלמא נמי. או שמא סובר רבי עקיבא, שכוונת התורה למעט גם שלא יתן המזיק קרקע השווה כעידית קרקע העולם, בעת שיש לו קרקע מעולה ממנה, אלא צריך לתת דוקא את המעולה שבנכסיו.⁽³⁶⁾

רבי אבא פשט את הספק:

ובאופן כזה שהזיבורית של המזיק שווה בחשיבותה כעידית העולם, די שיתן לניזק מקרקע הזיבורית שלו, שהיא עידית של העולם?

ולעיל [ו ב] נחלקו רבי ישמעאל ורבי עקיבא אם רמת חשיבות העידית שהתורה חייבה לתת לניזק נמדדת לפי העידית של הניזק. ומבואר בגמרא, שנחלקו באופן שלמזיק יש עידית וזיבורית, והזיבורית שלו שווה כמו העידית של הניזק. רבי ישמעאל סובר ששמין לפי הניזק, לכן יכול המזיק לתת את הזיבורית שלו. ורבי עקיבא סובר שהולכים אחר המזיק, ועליו לתת את העידית שלו. ולכן מבארת עתה הגמרא לשיטת מי אנו מסתפקים בספק זה:

אליבא דרבי ישמעאל, לא תבעי לך, דאמר בדניזק שיימינן, הספק אינו לפי רבי ישמעאל, הסובר שאם הזיבורית של המזיק היא כעידית דניזק משלם המזיק את הזיבורית, כי לפיו ודאי מודדים לפי העידית של הניזק, ואין מקום להסתפק אם הכוונה לעידית של העולם או של הניזק.⁽³⁴⁾

כי תבעי לך, אליבא דרבי עקיבא, דאמר בדמזיק שיימינן. הספק הוא רק לפי רבי עקיבא, שנחלק

35. החידושי הרי"מ מעיר, כיון שרבי עקיבא לא סובר את הגזירה שווה, מדוע היתה הוה אמינא ששמין בדניזק עד שהתורה צריכה היתה למעט זאת? ומתוך, שעל פי הסברא נראה שמשלם כשל עולם, כי הרי התשלום במיטב הוא כדי שיהא לזה ביקוש של העולם, אלא שפשטות הפסוק האומר "מיטב שדהו" סותר את הסברא, ועל כן נאמר כמו שאמרנו לרבי ישמעאל, שאהני קרא ואהני סברא; הפסוק מדבר כשהבינונית שלו אינה כעידית העולם, ואהני סברא, שאם הבינונית שלו שווה כעידית העולם שנותן מבינונית. וזו שאלת הגמרא אם אומרים כך או לא. אבל לרבי ישמעאל כבר נתבאר שאהני גזירה שווה ואהני קרא, והגמרא דוחה שרבי עקיבא דוקא קאמר. [ואפשר שהכוונה היא, כיון שכך פשטות הפסוק, לא אומרים אהני סברא לאפוקי].

36. א. הספק בגמרא הוא רק כשיש למזיק קרקע טובה משל העולם, אבל אם של העולם טובה יותר, אין ספק שאינו צריך לקנות ולשלם כקרקע העולם [כמבואר לעיל בתוס' ו ב], ולכאורה צריך ביאור איך שייך שיהיה לו קרקע טובה משל עולם, הרי אף הוא מהעולם ואם כן שלו היא העידית של העולם. וצריך לומר, שאם שמים בשל עולם אין צורך לתת את המעולה שבשדות העולם, אלא עושים חלוקה של סוגי הקרקעות שבעולם, שליש נחשב לעידית, שליש לבינונית ושליש לזיבורית.

ובחידושי ר' אריה לייב נסתפק בפירוש "בשלו הן שמין", האם הכוונה היא ששדות המזיק הם אמת המידה לקבוע מה

34. א. כך משמע ברש"י. ומבואר יותר ברשב"א: כיון שאמר רבי ישמעאל שאפילו שויה זיבורית דמזיק כעידית דניזק לא יהיב ליה אלא מזיבורית דידיה, אלמא, לעולם להקל אזלינן. ואולם התוס' כתבו, הסיבה שלא נסתפקו לשיטת רבי ישמעאל היא, כיון שלומד זאת מגזירה שווה "שדה שדה", "מיטב שדהו" מ"ועבר בשדה אחר", ושם הוי ודאי שדה דניזק דוקא.

ובשיטה מקובצת מביא בשם הרא"ש המפרש שרבי ישמעאל הזכיר בהדיא ניזק בעיקר מחלוקת ברייתא ראשונה. אף על גב דברייתא שניה קאמר נמי רבי עקיבא מוזיק, דלמא אגב דקאמר רבי ישמעאל ניזק קאמר איהו מוזיק, ולעולם מוזיק לאו דוקא, אלא לאפוקי דניזק. וראה שם עוד תירוץ בשם הראב"ד, ובשיעורי ר' שמואל מה שהאריך בביאור דבריו.

וראה עוד בהערות בחברותא על התוס' הערה 39.

ב. המהרש"א והגרע"א הקשו, שעדיין יש להסתפק לפי רבי ישמעאל באופן ש"אהני קרא" שמשלם ממיטב דמזיק, האם סגי בשל עולם. ותירצו, שלפי רבי ישמעאל פשיטא לן שנוטל לפי עידית דעלמא, כי היא טובה יותר מעידית דניזק. והקשה הקרני ראם שתירוץ זה אינו מוסכם, ולדעת הרא"ש לא סגי אלא שיתן מעידית דמזיק. וראה גם ברש"ש מה שהקשה. והאחרונים תירצו, שאכן יש להסתפק גם ב"אהני קרא" לפי רבי ישמעאל, וזה נכלל בכלל הספק לפי רבי עקיבא. וכוונת הגמרא היא, שבדין של רבי ישמעאל, שזיבורית דמזיק כעידית דניזק, בזה אין להסתפק כלל. וראה כן בגליון בשיטה מקובצת.

בקרקע העידית. ובעל חוב בקרקע הבינונית. וכתובת אשה בקרקע הזיבורית.

ואם היו לו רק קרקעות עידית ובינונית, ולא היתה לו קרקע זיבורית, הרי הנזקין בעידית, בעל חוב וכתובת אשה בבינונית. דהיינו, הנזקין והבעל חוב גובים כדינם, ואף האשה גובה מבינונית, שלא כדינה, כי אין לו זיבורית.

ואם היו לו רק קרקעות בינונית וזיבורית ולא היתה לו קרקע עידית; הנזקין ובעל חוב בבינונית, בעל חוב כדינו, וגם הנזקין גובים מהבינונית [משום שאין לו קרקע עידית], וכתובת אשה כדינה בזיבורית.

ואם היו לו רק קרקעות עידית וזיבורית, ולא היתה לו קרקע בינונית, הרי הנזקין גובים בעידית, כדינם, ובעל חוב וכתובת אשה גובים בזיבורית.

כתובת אשה נגבית כדינה, ואילו בעל חוב, היות ומן התורה דינו בזיבורית, ורק רבנן תיקנו שיגבה מן הבינונית משום נעילת דלת, לכן, כשאין למזיק בינונית, לא תיקנו לו חכמים דבר, אלא גובה כדינו מן התורה.⁽¹⁾

ועתה מפרש רב שמואל בר אבא את קושייתו מהברייתא:

קתני, מיהא, מציעא, בין הדינים ששנתה הברייתא, שנוי באמצע, דין זה: אם היו לו בינונית וזיבורית,

אמר ליה רבי אבא, מה צד לספק יש כאן? הא רחמנא אמר "מיטב שדהו ישלם", התורה אמרה שהמזיק ישלם את מיטב שדהו, שמשמעו הפשוט הוא שיתן מן המיטב שבשדותיו, ואת אמרת בשל עולם הן שמין?! והינך רוצה לומר שהכוונה שיתן את המיטב של העולם?! הרי ודאי הוא ששמין לפי קרקעות המזיק.⁽³⁷⁾

אך רב שמואל בר אבא הקשה על הכרעה זו:

איתיביה מברייתא: מי שהיה עליו לשלם שלשה תשלומי חוב; תשלום עבור נזקין, עבור חוב של הלואה, ותשלום לאשה עבור כתובתה, הרי סדר גבייתם הוא כך:

המזיק גובה מהעידית, הבעל חוב [המלוה] מבינונית, והאשה מן הזיבורית. ואולם, אם אין לו לזה אלא עידית בלבד – כולם [גם הבעל חוב והאשה] גובין מן העידית.⁽³⁸⁾

ואם היתה לו רק קרקע בינונית – כולם [גם הניזק והאשה] גובין מן הבינונית.

ואם היתה לו רק קרקע זיבורית – כולם [גם הניזק והבעל חוב] גובין מן הזיבורית,⁽³⁹⁾ ואינו מחוייב לקנות עידית כדי לפרוע לניזק.

היו לו שלש שדות: עידית ובינונית וזיבורית, הרי כך הוא סדר גבייתם: תשלומי הנזקין, גובים חובם

נחשב מיטב, או שעליו לתת את המעולה שבנכסיו. וראה ברמב"ם [נזק"מ פרק ח ה'] "גובין השאר מן הקרקע המעולה שבנכסיו המזיק".

ב. הגרע"א כתב שלפי רבי ישמעאל שבדניזק שיימינן אין השומא נקבעת אלא בשעת הנזק, ולא בשדות שיקנה הניזק אחר כך. ומסתפק הגרע"א לפי רבי עקיבא, אם המזיק קנה אחר כך אם חל על זה דין מיטב, וראה בחזון איש [להלן ח א ד"ה הגרע"א] מה שמפרש בספיקו של הגרע"א. וראה לקמן ח א הערה 4.

37. הספק של הגמרא הוא גם בבעל חוב שמשלם מבינונית, האם הוא צריך לשלם מבינונית ידידה או דעלמא. ומה שהכרענו ששמין בדמזיק, גם הכרענו ששמין לפי שדות הלוחה, וכפי שמוכח מהמשך קושיית הגמרא שידחה הבעל חוב לזיבורית. וצריך ביאור, שבעיית הגמרא היא בפירוש כוונת התורה ב"מיטב", ואם כן, מה השייכות מזה לבעל חוב? הרי אדרבה, הסברא היא ששמין בשל עולם, וכפי שנתבאר בהערה קודמת.

ומתוך החזון איש [ליקוטים סימן יט] שמסתבר לומר כן גם בבעל חוב, כי כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תיקון. וראה

בחידושי הרי"מ שם בסוף הדיבור מה שכתב.

וראה עוד בקהילות יעקב סימן ו' שהרמב"ם להלכה מחלק, שבבעל חוב שמין לפי העולם, ובנוזקין בשלו הן שמין.

38. נתקשו המפרשים, פשיטא הוא! ובספר התרומות [שער ד' ח"ג] דייק מזה שאינו יכול למכור את העידית ולקנות בינונית ולהגבותם. והחידושי הרי"מ כתב דקא משמע לן אף שאין מספיק לכולן לא אמרינן שהניזק יקח הכל היות ודינו בעידית ומשועבד לו יותר, קא משמע לן שדינם שווה.

39. כתב החידושי הרי"מ שהחידוש בשני הדינים האחרונים כי סלקא דעתך שהניזק יכול לברור לו איזה שירצה מהבינונית, כיון שדינו במיטב יכול לומר לדידי היינו מיטב שווה לי וכו'. קא משמע לן דכולן שוין וחולקין כשותפין, וראה שם טעם הדבר.

1. כך פירש רש"י. וכוונתו לומר, שכאן לא תיקנו, משום שאין כאן חשש לנעילת דלת. והעירו המפרשים, למה היה צריך לפרש כן, הרי גם אם מדאורייתא דינו בבינונית, מכל מקום כשאין לו, הרי הוא נדחה לזיבורית. רש"י, ראה שם.

הרי נזקין ובעל חוב גובין בבינונית, וכתובת אשה בזיבורית.

אם תאמר "בשל עולם הן שמין", מובן מדוע נחשב הדבר שלאדם זה יש בינונית, ובעל חוב גובה ממנה, כי הבינונית נאמדת לפי הקרקעות של העולם. ואולם, **אי אמרת "בשלו הן שמין"**, אינו מובן מדוע היא נחשבת כבינונית. שהרי בין שדותיו אין לו שדה טובה ממנה, ואם כן, **תעשה בינונית שלו כעידית**, למיטב, וייחשב הדבר כמי שיש לו עידית וזיבורית, ורק הנזקין יגבו מהעידית, **וידחה בעל חוב אצל הזיבורית**.⁽²⁾ כי אין דינו של בעל חוב לגבות מן העידית. ואם בכל זאת מבואר בברייתא שגם הבעל חוב גובה מהבינונית, מוכח כי "בשל עולם הן שמין", ולא כמו שאמר רבי אבא "בשלו הן שמין".

והגמרא מתרצת, ודוחה את הראיה מהברייתא:

לעולם "בשלו הן שמין", אלא **הכא במאי עסקינן** [כאן מדובר], **כגון שהיתה לו עידית, ומכרה**. דהיינו, שבשעת ההלואה היתה ללוה קרקע נוספת מעולה מזו, לכן קרקע זו נחשבה אז רק לבינונית, ובאותה שעה נשתעבדה כבר למלוה. ולפיכך, יש למלוה זכות לגבות ממנה אף היום, למרות שעתה אין כבר ללוה שדה טובה ממנה.⁽³⁾

וכן אמר רב חסדא ליישב, שמדובר כגון שהיתה לו עידית, ומכרה.

והגמרא מנסה להוכיח שיש להעמיד כך את הברייתא, כי אחרת תהיה סתירה בין הברייתות:

הכי נמי מסתברא, זה שהעמדנו שהיתה לו עידית ומכרה, מסתבר לומר כך גם מסיבה אחרת, **מדקתני בברייתא אחריתי** [אחרת]: היו לו רק קרקע **בינונית וזיבורית** ולא היתה לו עידית, הדין הוא: תשלומי **נזקין נגבים בבינונית, בעל חוב וכתובת אשה** גובין **בזיבורית**.

והרי **קשיין** הברייתות **אהדדי**, ברייתא זו, הסוברת שבעל חוב גובה באופן כזה מזיבורית, סותרת את הברייתא הקודמת, הסוברת שבעל חוב גובה באופן כזה מבינונית.

אלא לאו, שמע מינה, מוכח שיש לחלק בין הברייתות: **כאן מדובר שהיתה לו עידית, ומכרה**, ולכן גובה הבעל חוב מהבינונית, כיון שנשתעבדה לו כבר בשעת ההלואה. **וכאן בברייתא השניה**, מדובר **שלא היתה לו עידית ומכרה**. ובינונית זו, שהיא⁽⁴⁾ המעולה שבנכסיו, נחשבת היא לעידית, כי לכולי עלמא "בשלו הן שמין". ולכן אין הבעל חוב גובה ממנה אלא מן הזיבורית.

וממשיכה הגמרא ומתרצת אחרת את הברייתות, וממילא אין כל הוכחה:

ואי בעית אימא, אפשר להעמיד את הברייתות **שאידי ואידי, בשתי הברייתות מדובר, שלא היתה לו עידית ומכרה**, ולפי כולם "בשל עולם הן שמין".⁽⁵⁾ **ולא קשיא** הסתירה בין הברייתות.

כי **הא**, הברייתא הסוברת שבעל חוב דינו בזיבורית,

2. יש להקשות, למה לא הוכיח מהא דקרי ליה בינונית, ואם בשלו שמין הרי זה עידית. "ויש לומר, דשייך למקרי בינונית כיון דהויא בינונית דעלמא". שיטה מקובצת בשם מהר"י כץ.

3. כך פירש רש"י. ונראה מדבריו שהכל תלוי בשעת הלואה, ומה שנקבע אז, לא משתנה אחר כך [וראה כן בשו"ע ובש"ך סימן ק"ב סעיף ד]. והקשו הפוסקים, שבמסכת כתובות קי ב מבואר, שאם היתה לו שדה אחת בשעת הלואה וחל עליה השיעבוד, ואחר כך קנה שדה פחותה ממנה, ממילא זו השניה היא עכשיו הבינונית, וגובה מהשניה ולא מהראשונה, למרות שבשעת הלואה נשתעבדה לו הראשונה. וכתבו ה**הנתיבות המשפט והשער המשפט לחלק**, שאם נשתעבד עליו בשעת הלואה מטעם שהיא היתה אז בינונית, שוב אין השיעבוד פוקע על ידי שמכר את העידית, אבל אם השיעבוד היה רק מפאת שלא היתה לו אחרת, אם קנה אחרת משתנה הדין.

עוד כתב ה**הנתיבות המשפט**, שבאמת יש לומר שהולכים אחר שעת גבייה, ומה שגובה את הבינונית כשמכר הלוח את

העידית, כי גם עתה, אחרי מכירת העידית, השדה שהפכה עתה לעידית עומדת היא תחת שיעבודו, שאם ישתדפו שאר נכסים יגבה מהעידית. וכן מטעם דלא כל כמיניה ללוה שיקלקל בידים את שיעבודו שהיה לו בשעת הלואה. אבל אם תשתדף העידית ואיננה, יגבה מן הזיבורית ולא מן הבינונית, למרות שכבר נשתעבדה לו. אמנם הרבה אחרונים חלקו עליו, וכמשמעות דברי רש"י שהעיקר הוא מפני שכבר נשתעבדה בתחילה בזמן ההלואה.

ובעיקר דברי רש"י נחלק **הים של שלמה**, וסובר שגובה מהבינונית רק אם מכרה לשדה העידית לאחר זמן שהוא ראוי לגבות החוב, דהיינו שהגיע זמן הפרעון או סתם הלואה שלושים יום.

4. "וקרי ליה בינונית דהוי כבינונית דעלמא" [רבינו פרץ. וראה הערה 2].

5. כך מפרש רש"י. וכתב **בתוס' הרא"ש** [מובא בשיטמ"ק]:

רבינא אמר: ברייתות אלו, בדעולא פליגי, נחלקו במה שאמר עולא.

דאמר עולא: דבר תורה, בעל חוב דינו בזיבורית. שנאמר על אדם הנושה בחברו ובא לגבות חובו ממנו, "בחוי תעמוד, והאיש אשר אתה נושה בו יוציא אליך את העבוט [משכון, שאם לא ישלם הלווה את חובו, יגבה את החוב מתוך המשכון], החוצה". הרי שנתנה התורה אפשרות ביד הלווה, לפרוע את חובו כרצונו. שהרי מה דרכו של אדם להוציא לחוי עבד פרעון חובו? הרי אומר: פחות שבכלים! את הפחות והגרוע. וכך גם כשפורע לו מקרקעו, דרכו לפרוע בזיבורית. ומוכח, שמן התורה בעל חוב גובה מזיבורית. אלא שרבנן תקנו שיגבה מבינונית.

ומה טעם אמרו [תקנו חכמים] שבעל חוב דינו בבינונית? כדי שלא תנעול דלת בפני לווי, כי אם יפרעו למלווים מן הזיבורית, הם יימנעו מלהלוות את כספם, ותנעול דלת המלווים בפני הלווים.

ובזאת נחלקו הברייתות:

מר, התנא בברייתא האומרת שבעל חוב דינו בבינונית, אית ליה תקנתא דעולא, סובר כעולא, שחכמים תיקנו לבעל חוב שיגבה מן הבינונית.

ומר, התנא בברייתא האומרת שבעל חוב בזיבורית, לית ליה תקנתא דעולא, אינו סובר כעולא, אלא סובר שבעל חוב גובה מזיבורית כדינו מן התורה.⁽⁷⁾

מדברת באופן דשווי בינונית שלו כעידית דעלמא. שהיתה הבינונית שלו שווה ברמת חשיבותה כעידית אצל העולם, לכן דינה כעידית, ואין זכותו של הבעל לגבות ממנה, ונדחה אצל הזיבורית.

וכאן, הברייתא הסוברת שבעל חוב בבינונית, מדברת באופן דלא שווי בינונית שלו כעידית דעלמא, שהיתה הבינונית שלו שווה בחשיבותה רק כמו בינונית של העולם, ולא כעידית, ולכן דין הבעל חוב לגבות הימנה.

והגמרא מתרצת בדרך נוספת את הסתירה בין הברייתות:

ואי בעית אימא, אפשר להעמיד את הברייתות באופן שאידי ואידי, בשתי הברייתות מדובר כגון שהיתה בינונית שלו שווה כבינונית דעלמא, וכמו כן, בשתי הברייתות לא מדובר כשהיתה לו עידית ומכרה.

והכא, בהא פליגי, בזאת נחלקו הברייתות: **מר סבר, בשלו הן שמין,** הברייתא האומרת שבעל חוב דינו בזיבורית, סוברת ש"בשלו הן שמין". ובינונית זו כיון שלא היתה טובה ממנה, נחשבת היא לעידית, ונדחה הבעל חוב לזיבורית. **ומר סבר, בשל עולם הן שמין,** הברייתא האומרת שבעל חוב בבינונית סוברת ש"בשל עולם הן שמין". לכך הבינונית שלו השווה כבינונית של העולם נחשבת היא לבינונית, והבעל חוב גובה ממנה כדינו.⁽⁶⁾

והגמרא מביאה תירוץ נוסף על סתירת הברייתות:

הוא כעידית, גובה הבעל חוב מן הזיבורית. ומסיק רש"י שתפוס לשון ראשון.

והתוס' היקשו על גירסא זו, כיון שמייירי עד עתה שלא היתה לו עידית ומכרה, הרי ודאי שגם עתה מדובר כן, ואם לא היתה לו עידית, לא שייך לומר שבינונית שלו הוא כעידית דעלמא, שאם כן, מדוע נקראת בינונית? הרי גם אצלו וגם בעולם היא עידית. ואף אם מייירי שיש לו עתה עידית [שכאן מדובר שלא היתה לו ומכרה, אלא עדיין יש לו], גם תקשה הברייתא האומרת שנוקין ובעל חוב בבינונית. כי ממה נפשך, אם היא סוברת שבשלו שמין, מדוע נוקין בבינונית, הרי יש לו עידית? ואם בשל עולם שמין, מדוע בעל חוב בבינונית, הא הוא כעידית דעלמא. ואולם לרש"י מייירי שהיתה לו עידית ומכרה, ולכן גם נוקין גובה מבינונית, כיון שהעידית נמכרה. [גידולי תרומה שער ד ח"ח או"א].

7. כך פירש רש"י. והקשו הראשונים שמשנה היא בגיטין

"וקשה לי, דלא מצינו בתלמוד 'ואיבעית אימא' כיוצא בזה, דבכל מקום איבעית אימא בא לקיים מה שאמר תחילה. כלומר, אם תרצה תוכל לקיים מה שאמרנו עוד בענין אחר, אבל הכא בא לסתור דברי רב חסדא, דשני לעולם בשלו הן שמין, ולקיים דברי המקשה דבשל עולם הן שמין". **והרשב"א** הביא הגירסא: "לא. דכולי עלמא בשל עולם הן שמין. ולא קשיא. כאן שהיתה בינונית שלו כבינונית דעלמא. כאן שהיתה בינונית שלו כעידית דעלמא". וכתב שהיא הגירסא הנכונה והעולה כהוגן.

6. רש"י מביא לישנא אחרת שהגירסא היא: "אידי ואידי כגון שהיתה בינונית שלו כעידית דעלמא", ומדובר כשהיתה לו עידית ומכרה, ובוזה נחלקו, הברייתא האומרת שגובה הבעל חוב מבינונית, סוברת שבשלו הן שמין, וכיון שהיתה לו עידית, ובשלו שמין, גובה מהבינונית. ואילו הברייתא האומרת שבעל חוב דינו בזיבורית, סוברת שבשל עולם שמין, וכיון שבעולם